

EHL-İ SÜNNET'İN ŞEFAAT ANLAYIŞININ OLUŞMASINDA İMAM MÂTÜRÎDÎ'NİN GÖRÜŞLERİNİN ÖNEMİ

Hasan GÜMÜŞOĞLU (*)

Öz

İslâmî fırkalar, âhiret hayatında şefaatin geçerli olup olmadığı noktasında farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Ehl-i sünnet, şefaatin hak olduğunu ifade ederken, Havâric ve Mu'tezile başta olmak üzere pek çok fırka şefaati kabul etmemiştir. Şefaate konusundaki âyet ve hadislerle istidlal ederek peygamberlerin yanı sıra hayır ehli bazı insanların şefaate edeceğini belirten Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, ilâhî azap ve cezayı gerektiren günahların yanı sıra, cennet ehlinin derecelerinin yükseltilmesi için de şefaatin olacağını açıklamıştır. Diğer itikadî mevzularda olduğu gibi şefaate meselesinde de Ehl-i sünnet'in anlayışının oluşmasına önderlik eden İmam Mâtürîdî, öncelikle bir Müslümanın işlediği günah sebebiyle imandan çıkmadığına dikkat çekerek, şefaatin müminler için olacağını ifade etmiştir. Şefaatin hak olduğuna dair görüşünü, akli ve nakli delillerle izah eden İmam Mâtürîdî, Mu'tezile'nin şefaate konusundaki görüşlerinin geçersizliğini bir sistem dâhilinde ortaya koymaya çalışmıştır. Mâtürîdî, öncelikle Mu'tezile'nin büyük günah sahibine şefaatin olmayacağı yönündeki görüşünü isabetsiz bularak, bu görüşte olanların, Kur'ân ve hadislerde günah sahiplerinin affedileceğini beyan eden müjdeleri yok saydıklarını, Allah'ın rahmetini ve Hz. Peygamberin şefaatinin ümit eden insanları ümitsizliğe sevk ettiklerini belirtmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ehl-i sünnet, Mâtürîdî, Şefaate, Büyük Günah.

Importance of İmam Maturidi's Views in the Formation of Ahle's-sunah's Mediation Concept

Abstract

Islamic sects have different views on whether or not the intercession will be accepted in the hereafter. While Ahle's-Sunnah accepted that the intercession was right, Havarîj and Mutazila refuted it. By adducing the Quranic verses and the Prophet's sayings about

*) Doç. Dr., Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Ana Bilim Dalı, (e-posta: hasgumus@hotmail.com). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0836-4031>.

intercession and stating that the Prophet along with some dutiful people will intercede, Abu Mansur al-Mâtürîdî explained that there will be intercession for the punishable sins as well as for rising ranks of the believers. Imam Mâtürîdî, who led Ahle's-Sunnah in the matter of intercession as well as in other matters of faith, drew attention first of all to the fact that a Muslim does not turn out to be infidel, and remarked that there will be intercession for the believers. Imam Mâtürîdî, who explained his views about intercession by mental and traditional evidences, tried to reveal systematically the invalidity of Mutezila's views. Mâtürîdî firstly stated that Mu'tezila's claims that there will be no intercession for the deadly sins were inappropriate and those who defended this view turned a blind eye to the good news in the Qur'an and the Prophet's sayings about the fact that the sinners will be forgiven, and they drive the believers who expect the Prophet's intercession to desperation.

Keywords: Ahla's-Sunnah, Mâtürîdî, Intercession, Deadly Sin.

Giriş

Şefaatin âhirette vukuu ve keyfiyeti, itikadî mezhepleri arasında ihtilaf olmakla birlikte, şefaati kabul eden Ehl-i sünnet ile şefaati reddeden Mu'tezile arasındaki tartışmalar, konunun şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Özellikle Mu'tezile'nin şefaati anlayışını eleştiren İmam Mâtürîdî, şefaatin hak olduğu yönünde sistemli açıklamalar yapmıştır. Mâtürîdî'nin şefaati ile ilgili görüşünde şefaatin hak olduğunun âyet ve hadisler ile gösterilmesinin yanı sıra, Mu'tezile'nin ileri sürdüğü iddialara cevap ve onları iptal etmeye yönelik açıklamaları da geniş yer almıştır.

Dinî Bir İstilah Olarak Şefaati

Dinî bir terim olarak şefaati; haklarında suç sabit olmuş kişilerin günahlarının affedilmesini istemek,¹ daha yüksek makamda bulunan birisinin daha aşağıda bulunan için yardım veya onun adına istekte bulunması², bir ihtiyacının karşılanmasını başka birinden talepte etmek³, gibi manalarda kullanılmakla birlikte bizim konumuz kıyamet gününden sonraki şefaattir.

Allah Teâlâ, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e “Onlara dua et” (9/Tevbe/103) ve “Kendi günahın ve mü'minlerin günahı için bağışlanma talebinde bulun” (47/Muhammed/19) mealindeki âyetlerle, Allah'ın rızasını kazanmada ve günahların affedilmesinde mü'minler için Resûlullân'ın bir vesile yani şefaatiçi olduğuna işaret etmiştir. Bir başka âyette ise: “Şayet

1) Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Ta'rifât*, Matbaatü Mustafa, Kâhire, 1938, s. 113.

2) Râğîb el-İsfehânî, *Müfredâtü el-fâzi'l-Kur'ân*, “şfa”, nşr. Safvân Adnân Dâvûdî, , 4. Baskı, Dâru'ş-Şâmiyye, Beyrut, 2009, s. 458.

3) Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-beyân an te'vil âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire, 2001, I, 635.

onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan bağışlanmayı isteseler, Resul de onlar için istiğfar etse, Allah'ı ziyadesiyle affedici ve esirgeyici bulurlardı” (4/ Nisa/64) buyrulmaktadır. Söz konusu âyetlerde, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile tevessül edilerek, şefaatchi yapılması durumunda onun şefaatinin kabul edilerek, insanların bağışlanacağına işaret edilmiştir.⁴

Şefaata mevzuu sünnette geniş olarak yer almış, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmetinin tamamına şefaatchi olacağı ve şefaatinin de Allah tarafından kabul edileceği sahih hadislerde beyan edilmiştir.⁵ Ayrıca Hz. Peygamberin dışında hayır sahibi bazı Müslümanların da Allah'ın izniyle şefaata edeceği hadis-i şeriflerde açıklanmıştır.⁶ “Her peygamberin, Allah'a yaptığı kabul olunmuş bir duâsı vardır. Ben bu duâmı, kıyamet gününde ümmetime şefaata etmek için saklıyorum”⁷ buyuran Hz. Peygamber (s.a.v.), bir başka hadislerinde “Benim şefaetim, ümmetinden büyük günah işleyenler içindir”⁸ buyurarak, büyük günah sahiplerine şefaata edeceğini ifade etmişlerdir. Resûlullâh'ın (s.a.v.) şefaati sadece günahların affıyla sınırlı olmayıp o, müminlerin cennetteki derecelerinin yükseltilmesi için de şefaata edecektir.⁹ Nitekim hadiste: “Her kim ezanı işittiğinde; “Ey şu tam davetin ve kılınan namazın Rabbi olan Allah! Muhammed'e (s.a.v.) vesile ve fazileti ver, onu kendisine va'dettiğin Makâm-ı Mahmûd'a ulaştır”, diye dua ederse kıyamet gününde ona şefaetim vacip olur”¹⁰ buyrulmuştur. Nitekim İmam Mâtürîdî, Makâm-ı Mahmûd'un Peygamber Efendimizin ümmetine şefaata makamı manasında tefsir edildiğini ifade etmiştir.¹¹ Fahr-i Kâinât Efendimiz müminlerin dışında cehennem ehlinde bazısını azabının hafifletilmesi için de şefaata edeceğini ifade etmiştir. Nitekim o, amcası Ebû Tâlib hakkında “Umarım ki, benim şefaetim kıyamet gününde ona bir fayda verir de kendisi cehennemden sığır bir yerine konur”¹² buyurmuştur.

Bir hadis-i şerifte ise “Kıyamet günü şu üç sınıf insan şefaatchi olacaktır: peygamberler, âlimler ve şehitler”¹³ buyrulmaktadır, peygamberlerin yanında başka salih zatların da

4) Râzî, Fahreddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-gayb*, III. Baskı. Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrut, 1981, X, 167; Aliyyü'l-kârî, Nureddîn Ali b. Sültân el-Herevî, *Envâru'l-Kur'ân ve esrâru'l-furkân*, Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2013, I, 439.

5) Buhârî, Zekât 52; Tevhîd 19, 36, 37; Rikâk 51; Müslim, İmân 322, 327.

6) Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vil âyi'l-Kur'ân*, I, 637; el-Lâlekâî, Hibetullah b. el-Hasen b. Mensur, *Şerhu-usûli-i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâa*, Dârü'l-Basîret, İskenderiyye, 2007, II, 124-140.

7) Buhârî, Tevhîd 31; Müslim, İmân 86.

8) Ebû Dâvûd, Sünnet 23; Tirmizî, Kıyâme 11; İbn Mâce, Zühd 37.

9) İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, nşr. Ahmed Abdurrahîm es-Sâyih, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 2005, s. 172.

10) Buhârî, Ezan 8; Ebû Dâvûd, Sâlat 38.

11) Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, nşr. Fatıma Yusuf el-Hıyamî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004, III, 185.

12) Müslim, İmân 90.

13) İbn Mâce, Zühd 37.

şefaata edeceği açıklanmıştır. Bazı hadislerde hayırlı zevatın dışında kişinin makbul olan amellerinin de şefaata edeceği haber verilmiş olup mesela bir hadiste “Kur’an okuyun, çünkü o, kıyamet günü okuyucusuna şefaata eder”¹⁴ buyrulmuştur.

Selefin Şefaata Anlayışı

Bütün peygamberlerin şefaatinin hak olduğunu söyleyen İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe (150/767), Peygamber Efendimizin (s.a.v.), günahkâr mü'minlere ve büyük günah sahiplerine şefaatinin hak ve sabit olduğunu ifade etmiştir.¹⁵ Ahmed b. Hanbel (241/855) de aynı şekilde Peygamber Efendimizin şefaatinin, iman edilmesi gereken esaslar arasında zikretmiştir.¹⁶

Ebû Ca'fer et-Tahâvî (321/933) Ehlî's-sünne ve'l-cemaat akidesini zikrettiği el-Akîdetü't-Tehâviyye isimli eserinde, “Haberlerde belirtildiği şekilde Ümmet-i Muhammed için şefaata haktır” diyerek, şefaatin naslarla sabit olduğunu belirtmiştir.¹⁷ Akîdetü't-Tahâviyye'nin şerhlerinde ise Hâricîler, Râfıziler ve Mu'tezile gibi bidat fırkalarının şefaati inkâr ettiğine dikkat çekilip, şefaatin gerçekleşeceğine dair âyet ve hadisler zikredilmiştir. Ayrıca, büyük günah sahiplerinin durumunun Allah'ın iradesine ait olduğuna işaret edilmekle birlikte, onların cehennemde ebedi kalmayacakları belirtilmiş ve onların Allah'ın rahmetiyle veya bir şefaata edicinin şefaatiyle cehennemden çıkacağı ifade edilmiştir.¹⁸

Hâkim es-Semerkandî (342/954), *es-Sevâdü'l-a'zam* isimli eserinde, konuyla alakalı âyet ve hadisleri zikrederek, büyük günah sahipleri için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şefaatinin hak olduğuna dikkat çekmiş ve şefaati hak görmeyip, onu inkâr edenin bidatçı olduğunu belirtmiştir.¹⁹

Yukarıda yaptığımız açıklamalardan anlaşılacağı üzere Ehl-i sünnet, Hz. Muhammed (s.a.v.) şefaatinin hak olduğu konusunda görüş birliği içerisinde olurken, büyük günah sahiplerinin imandan çıktığını söyleyen Hâricîler ve Mu'tezile'nin ekserisi şefaati inkâr etmiştir.²⁰ Nitekim Abdülkâhîr el-Bağdâdî (429/1037), Şia, Havâric ve Mu'tezile gibi bidat fırkalarının görüşlerinden uzak duran selef-i sâlihînin şirkin dışındaki günahların bağışlanması ve şefaatinin hak olduğu konusunda görüş birliği içerisinde olduklarını belirtmiştir.²¹

14) Müslim, *Salâtü'l-müsâfir* 42.

15) İmâm-ı Âzam, *el-Fıkhu'l-ekber*, nşr. Mustafa Öz, MÜİFV Yay., İstanbul 1992, s. 75.

16) el-Lâlekâî, *Şerhu-usûli-i'tikâdi Ehlî's-sünne ve'l-cemâa*, s. 92.

17) Tahâvî, Ebû Ca'fer, *el-Akîdetü't-Tehâviyye*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1995, s. 16.

18) Şeybânî, Kâdî İsmâil b. İbrâhîm Ali, *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, trs. s. 22, 34; Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed, *Şerhu Akîdeti Ehlî's-sünne ve'l-cemâ'a (Akîdetü't-Tahâviyye)*, nşr. Arif Aytakin, Vizâratü'l-Evkâf, Kuveyt, 1409, s. 81-2, 112.

19) Semerkandî, Hakîm Ebu'l-Kasım İshak b. Muhammed, *es-Sevâdü'l-a'zam*, İstanbul, trs., s. 17.

20) Eş'arî, Ebû'l-Hasen, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1990, I, 203, 347, II, 166; Kâdî Abdulcabbâr, *Şerhu'l Usûl-i hamse*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî Beyrut 2001, s. 450-60.

21) Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhîr b. Tahir et-Temimî, *el-Fark beyne'l-fırak*, Mektebetü İbn Sînâ, Beyrut 1990, s. 313.

İmam Mâtürîdî'nin Şefaata Konusundaki Görüşleri

İtikada dair mevzularda İmâm-ı Âzam'ın ortaya koyduğu esasları belirli bir sistem dâhilinde açıklayıp, izah ederek Ehl-i sünnet kelamının gelişmesine önderlik eden İmam Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî (333/944), şefaatin, hakkında pek çok delil getirilen önemli mevzulardan birisi olduğuna dikkat çeker. Şefaatin, kendisine ceza icap eden kimseler için olacağını söyleyerek, günahları bağışlanmış veya cezası bulanmayan kimselere şefaatin bir manasının olmadığına²² dikkat çeken Mâtürîdî, şefaatin asıl itibariyle büyük veya küçük günah ayrımı yapılmaksızın ameldeki kusuru affetmek manasına geldiğini belirtir ve Mu'tezile'nin bu konudaki görüşünün geçersiz olduğunu açıklar.²³

Şefaata konusunda Kur'an'dan ve Resûlullah'ın hadislerinden delil getirildiğini belirten Mâtürîdî, insanlar arasında genel kabul edilen bilgiye göre şefaatin, ilâhî azap ve cezayı gerektiren günahların (zellât) dışında cennet ehlinin derecelerinin yükseltilmesi için de olacağını ifade eder. O, ayrıca peygamberlerin yanı sıra hayır ve rıza ehli insanların da şefaata edeceğini belirtir.²⁴ Mâtürîdî, Allah Teâlâ'nın katında kıymeti ve itibarı olanların şefaata olacağını ve onların da "Ancak Allah'ın izninden sonra şefaata edici olur" (10/Yûnus/3) âyetinde beyan edildiği şekilde Allah'ın izniyle şefaata edeceğini belirtir.²⁵

Mâtürîdî, şefaata meselesini izah ederken öncelikle konuya insanların inançları açısından yaklaşarak, Ehl-i kitap ve müşrik gibi kâfirler için şefaatin geçerli olmadığını söyler. Mâtürîdî, Hıristiyan ve Yahudiler için şefaatin olmadığı konusunda şu âyetleri delil getirir: "Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve (bir zamanlar) sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın. Öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez. Hiç kimseden şefaata kabul olunmaz ve fidye alınmaz, onlara yardımda edilmez." (2/Bakara/48) Bu âyeti açıklarken dünyada bir sıkıntı ile karşılaşan insanın fidye ile veya kendisine şefaata eden birisiyle ya da başkasının yardımıyla kurtulduğuna dikkat çeken Mâtürîdî, Ehl-i kitap için âhirette bunların hiç birisinin geçerli olmadığını ifade eder.²⁶

Âyette beyan edildiği şekilde kâfirlerin âhirette "Bizim için şefaataçi yok mu bize şefaata etse" (7/A'râf/53) diyeceklerine dikkat çeken İmam Mâtürîdî, kâfirlerin şefaata ile affedilmesinin mümkün olmadığını²⁷ belirtir. Ayrıca: "Orada (cehennemde) kâfîler taptıklarıyla (İblis'in askerleri) husumet içerisinde şöyle derler: Allah'a yemin olsun biz apaçık dalâletteymişiz. Çünkü biz sizi, âlemlerin Rabbi ile bir seviyede tutuyorduk. Bizi ancak o mücrimler (günahkârlar) sapıttı. Bu yüzden bizim şefaataçilerimiz yok, samimi bir dostu-

22) Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, III, 280.

23) Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, III, 324.

24) Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Kitâbü't-Tevhîd*, nşr. Fethullâh Huleyf, İskenderiye ts. s, 365; *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, I, 212, 465; V, 327.

25) Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, II, 463; III, 308.

26) Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, I, 50.

27) Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s, 366; *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, I, 237, V, 326.

muz da yok” (26/Şuarâ/96-101) mealindeki âyeti de buna delil getirir. Mâtürîdî, kâfirlerin şefaatchileri olsa bile “Şefaatchilerin şefaati onlara bir fayda vermez” (74/Müddessir/48) âyetinde beyan edildiği şekilde şefaatin onlara bir fayda vermeyeceğini belirtir.²⁸ Mâtürîdî, Allah’a ibadet etmedikleri halde Allah’ın katındaki değerinden dolayı meleklerle ibadet edip, onların şefaatinin isteyenler için şefaatin geçerli olmadığını, şefaatin ancak hakka şahitlik edip, Allah’a kulluk yapanlar için geçerli olduğunu ifade eder.²⁹

İmam Mâtürîdî, şefaatin, birinin iyiliklerini anlatarak, onun başkasının yanında rütbe ve makam kazanmasına imkân sağlamak veya onun için dua etmek olmak üzere iki şekilde anlaşıldığına dikkat çeker.³⁰ Mâtürîdî, bu iki mana için “Arşı yüklenen ve bir de onun çevresinde olan melekler, Rablerini hamd ile tesbih ederler. O’na iman ederler, müminlerinde bağışlanmasını isterler” (40/Mümin(Ğafir)/7) âyeti ile “Onlar (melekler) Allah’ın razı olduğu kimselerin dışındakilere şefaet etmezler” (21/Enbiyâ/28) ayetlerinin delil gösterildiğini belirtir. O, meleklerin duasını ve şefaatinin de hak olduğunu söylemekle birlikte bunun, âhiretteki şefaet ve bağışlanma talep etmekten farklı olduğuna işaret eder.³¹

Söz konusu açıklamalarıyla şefaet kelimesinin bulunduğu yer itibariyle farklı manalarda kullanıldığını ortaya koymaya çalışan Mâtürîdî yukarıda verdiğimiz açıklamalarıyla aynı zamanda Mu’tezile’nin şefaet anlayışının yanlışlığını göstermeyi hedefler. Zira Mu’tezile’den bazıları, meleklerin şefaatinin kabul etmekle birlikte onların şefaatinin dünyada olacağını iddia etmiş ve büyük günah sahiplerinin cehennemde ebedî kalacaklarını söyleyerek, onlar için şefaatin olmadığını belirtmiştir.³² Mu’tezile meleklerin şefaatinin, kendisine istiğfar vacip olan günah sahiplerine dünyada istiğfarda bulunup, onların cennete girmelerini isteme şeklinde anlamıştır.³³

Mâtürîdî’nin ifade ettiği gibi Hâricîler ve Mu’tezile insanların uhrevî kurtuluşunu, Allah’ın rahmeti ve bir şefaet edicinin şefaatin sonucu değil de kendi amellerinin gereği olarak görmüşlerdir. İmam Mâtürîdî ve ashâbi dolayısıyla Ehl-i sünnet ise, ebedî kurtuluşun insanların amelleriyle değil de, taata devam etmekle birlikte, Allah’ın rahmeti ve O’nun şefaatine razı olduğu kimselerin şefaatiyle olduğunu kabul etmişlerdir.³⁴

28) Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-sünne*, III, 531.

29) Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-sünne*, IV, 452.

30) Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, s. 366; *Te’vilâtü Ehli’s-sünne*, I, 465.

31) Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, s. 366-7.

32) Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-sünne*, V, 327.

33) Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-sünne*, V, 327; Bâkılânî, Kâdı Ebû Bekir Muhammed b. et-Tayyib, *et-Tevhîd*, nşr. İmâdüddîn Amed Haydar, 2. Baskı. Müessesetü’l-Kütübî’s-Sekâfiyye, Beyrut, 1987, s. 425; İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlât*, s. 172; Nesefî, Ebû’l-Muîn Meymun b. Muhammed, *Tebssiratu’l-edille fî usûli’-d-dîn*, nşr. Claude Salâme, Dımaşk, 1993, II, 794.

34) Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-sünne*, IV, 331.

Mu'tezile'nin şefaati inkâr ederken vaîd ifade eden âyetleri ileri sürmesini dikkate alan Mâtürîdî, bu âyetlerin ya mutlak manada doğrudan kâfirler için veya haramları helal kabul etmek (istihlal) gibi dolaylı yoldan küfre gidenlere şamil olduğunu belirtmiştir. O, günahları küfür derecesine varmayanlar için vaîd beyan eden âyetlerin şunlardan birisi için olduğunu ifade etmiştir:

1. Zikredilen günahları tercih etmekten tahzir (kaçındırmak)
2. Başka güzel amelleri olmasaydı günahlarının karşılığı olarak vaîdin ihtiva ettiği cezanın gerçekleşmesi
3. Allah Teâlâ'nın hikmeti istikametinde, Allah'ın veya hayır ehlinin şefaatiyle affı
4. Bunların dışında hasenâtının (iyi amellerinin) günahlarına kefaret olması
5. Şirk ifade eden günahlardan günahı miktarınca azap olması³⁵

İmam Mâtürîdî, şefaatin ispat edilmesi için öncelikle büyük günah işleyen Müslümanın imandan çıkmadığının ortaya konulmasını önemli görür. Zira Mu'tezile, büyük günah sahiplerinin ebedî cehennemde kalacaklarını iddia ederek, onlar için şefaatin olmadığını söylemiştir. Ehl-i sünnet ise, ameli imandan ayrı tutup, imanı kalbin tasdikinden ibaret gördüğü için sadece günahında dolayı Müslümanı tekfir etmemiştir. Mâtürîdî, Ehl-i sünnet'in bu esası istikametinde günah işleyen Müslümanın küfre gitmediğini dolayısıyla ebedî azaba müstahak olmadığını, iki esas üzerine bina eder. Mâtürîdî, ilk olarak günah işleyen Müslümanın günahı "şeytana itaat olsun" diye değil de bir anlık şehvetinin galip gelmesiyle, beşerî bir arzu veya öfke gibi sebeplerle yaptığını ve Allah'a isyanı kastetmediğini belirtir.³⁶

Mâtürîdî, ikinci olarak işlenen günahın kalpteki itikadı değiştirmedikçe dikkat çekecek, dinin öncelikle itikadî esaslarından meydana geldiğini belirtir ve dinlere ait itikatların kalp vasıtasıyla oluşturulduğuna ifade eder. O, imanın lügat itibariyle tasdik manasına geldiğine atıfta bulunarak, kalpteki tasdik, başkasının zorlaması ve baskısının tesiri altında kalmaması itibariyle ehemmiyet arz ettiğini ifade ederek, günahların kalpteki tasdiki ortadan kaldırmadığına işaret etmiştir.³⁷ Nitekim kalpte itikad bulunmadan sadece dil ile iman esaslarını ifade etmenin, gerçek manada iman değil de, münafıklık olduğu belirtilmiştir.³⁸

İmam Mâtürîdî; "Onlar Allah'ın razı olduğu kimselerden başkasına şefaate edemez" (21/Enbiyâ/28) ve "O gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez" (20/Tâhâ/109) âyetlerinin bazıları için şefaati nefyetmekle birlikte bazıları için şefaatin olduğuna delalet ettiği belirtir.³⁹

35) Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 372-3.

36) Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 369.

37) Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 369, 377.

38) Bâbertî, *Şerhu Akideti Ehli's-sünne*, s. 23, 23.

39) Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, III, 308; V, 326-7.

Allah Teâlâ'nın sadece dininden ve amelinden razı olduğu kimselere şefaatin iznini verdiğini ifade eden Mâtürîdî, şefaatin asıl itibarıyla ameldeki kusurdan af manasına gelmesi sebebiyle küçük veya büyük olsun günahların hepsi için caiz olduğunu ifade eder.⁴⁰ O, ayrıca bazı Müslümanların bir müddet cehennemde ceza çektikten sonra şefaate veya Allah'ın rahmeti ile oradan kurtulacaklarına dikkat çekerek, "İnkâr edenler, "Keşke Müslüman olsaydık diye çok arzu ederler" (15/Hicr/2) mealindeki âyetinin bu durumu beyan ettiğini belirtir.⁴¹

Peygamberlerin hepsinin şefaate edeceğine dikkat çekmekle birlikte, şefaate salâhiyetlerinin bir birinden farklı olduğuna⁴² işaret eden İmam Mâtürîdî, şefaatin günahlarından dolayı cehennem azabına müstahak olan kimseler için olduğu gibi âhirette hayırlı kimselerin Allah katındaki derecelerini yükseltmek içinde olabileceğini ifade eder.⁴³

Mâtürîdî'nin Şefaate Meselesinde Mu'tezile'nin İddialarına Verdiği Cevaplar

İmam Mâtürîdî, Mu'tezile'nin şefaate konusundaki görüşlerinin geçersizliğini bir sistem dâhilinde ortaya koymak için büyük bir gayret sarf etmiştir. O, öncelikle Mu'tezile'nin tevbe etmeyen büyük günah sahibine şefaatin olmayacağı yönündeki görüşünü isabetsiz bularak, bu görüşte olanların, Kur'an ve hadislerde günah sahiplerinin affedileceğini beyan eden müjdeleri yok saydıklarını, Allah'ın rahmetini ve Hz. Peygamberin şefaatinin ümit eden insanları ümitsizliğe sevk ettiklerini belirtir.⁴⁴

Mâtürîdî, şefaatin öncelikle tevbe etmeyen günah sahipleri için olduğunu, zira tevbe ve istiğfarda bulunanların günahları bağışlanacağına, affedilmeleri için şefaate ihtiyaç duymayacaklarını ifade eder. O, insanların şefaati ümit ederek, ibadet etmekten geri duracakları yönündeki iddiaya karşılık olarak şefaate edilecek insanların hiç sevabı bulunmayan kişiler olmayacağına ve söz konusu kişilere bazı hayırları sebebiyle şefaate edileceğine dikkat çeker.⁴⁵

Şefaate meselesine va'd ve va'id ilkesi çerçevesinde yaklaşan Mu'tezile'den Kâdî Abdülcebbar (415/1024), Allah Teâlâ'nın va'd ve va'idinden dönmeyeceğini söyleyerek, şefaate kabul etmediği gibi, günah işleyen (fâsık) Müslümanın da tevbe etmeden ölmesi durumunda cehennemde ebedî kalacağını söylemiştir.⁴⁶ Mu'tezile'nin genel görüşü büyük günah işleyenler için şefaatin olmadığı yönünde⁴⁷ olsa da Mu'tezile arasında bu konuda görüş birliği söz konusu değildir. Tevbe etmemiş olsa da Allah Teâlâ'nın günah işleyen

40) Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, III, 324.

41) Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, III, 39.

42) Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, I, 212.

43) Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, III, 280, V, 327.

44) Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, s. 366.

45) Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, I, 214.

46) Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l Usûl-i hamse*, 413-66.

47) Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, II, 166.

kullarını af edebileceğini söyleyen Mu'tezile âlimleri de olduğu gibi⁴⁸ şefaatin cennette derecelerin yükseltilmesi için alacağını kabul edenler de bulunmaktadır.⁴⁹

Günahlarından tevbe edilmediği takdirde affın söz konusu olmadığını söyleyen Mu'tezile, "Allah kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz, bundan başkasını dilediği kimse için bağışlar" (4/Nisâ/48) âyetindeki mağfiretin sadece büyük günahtan tevbe eden Müslüman için geçerli olduğunu söylemiştir. Mu'tezile, ayrıca "Eğer yasakladığımız büyük günahlardan kaçınırsanız, küçük günahlarınızı örteriz" (4/Nisâ/31) âyetini delil getirerek, küçük günahın affı için büyük günahlardan kaçınmanın zorunlu olduğunu iddia etmiştir.⁵⁰ Mâtürîdî ise küfürden daha büyük günah bulunmadığını ve onun karşılığının ebedî cehennem olduğuna dikkat çekerek, diğer günahlara aynı cezanın verileceğini söylemenin geçersiz olduğunu ifade eder.⁵¹

Mu'tezile'nin söz konusu iddialarına farklı yönlerden cevap veren Mâtürîdî, affedilmeyen günahların istihlal (haramı helal kabul etme) ve istihfaf (Allah'ın emir ve yasaklarını hafife alma), yani küfrü gerektiren bir sonuç doğurması durumunda geçerli olduğunu söylemiştir.⁵² Mu'tezile'nin büyük günahların cezasının ebedî cehennem olduğunu⁵³ iddia etmesine karşın Mâtürîdî'nin yanı sıra Bâkılânî de büyük günahlarının cezasının ebedî cehennem olmasını istihlal ve haberi tekzip gibi küfrü gerektiren bir duruma bağlamış ve büyük günah sahibi için şefaatin geçerli olduğunu söylemiştir.⁵⁴

Âyetlerde geçen mağfiret (bağışlama) ile tekfirin (örtme) aynı şeyler olmadığına dikkat çeken Mâtürîdî, Nisâ suresinin 48. âyetinin büyük, küçük ayrımı yapılmaksızın bütün günahların Allah tarafından bağışlanabileceğine delalet ettiğini açıklamıştır. İlgili âyet ile sadece şirkin affedilmesinin istisna edildiğini belirten Mâtürîdî, büyük günahların da şirk gibi bağışlanmaması durumunda âyetteki istisnanın bir hükmünün kalmayacağını ifade etmiştir.⁵⁵

"Büyük günah sahibi Müslümanlar için şefaatin geçerli olmadığı ve onların ebedi olarak cehennemde kalacağı" yönündeki Mu'tezile'nin görüşünün batıl olduğunu söyleyen⁵⁶ Mâtürîdî, aynı şekilde Mu'tezile'nin "küçük günah işleyen kimse, onlarda ısrar ettiği zaman, büyük günah sahibi olur" görüşünü de yanlış bulur. Mu'tezile'nin bu durumda küçük günahlarda ısrarcı olanları da şefaatin ve mağfiretin dışında tutmuş olduğunu dikkat alan Mâtürîdî, "böyle bir günahta ısrar etmenin, ondan hiç ayrılmamak manasına gelme-

48) Bağdâdî, *el-Fark*, s. 116.

49) Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, V, 327.

50) Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l Usûl-i hamse*, s. 456-60.

51) Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, I, 466.

52) Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 368.

53) Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l Usûl-i hamse*, s. 645.

54) Bâkılânî, *et-Temhîd*, s. 421.

55) Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 368.

56) Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, III, 324.

diğini”, sadece tevbe etmemek ve pişmanlık duymamak manasına geldiğini belirtir. O, el-menzile beyne'l-menzileteyn ilkesi çerçevesinde büyük günah sahiplerini ne mü'min ne de kâfir kabul eden Mu'tezile'nin büyük günah sahiplerinin cehennemde kalacakları görüşüne ilave olarak, küçük günahlarda ısrar edenleri de büyük günah konumuna getirmesini doğru bulmamıştır. Mâtürîdî, âyette “Allah Teâlâ'nın şirk ve küfrün gayrı günahları işleyenleri bağışlayacağı” beyan edildiği için küçük günahlarda ısrarcı olanların bağışlanmasının, dolayısıyla şefaate nail olmasının caiz olduğuna işaret etmiştir.⁵⁷

Mu'tezile önderlerinden Kâdî Abdülcebâr, Mu'tezile'nin sadece tevbe eden müminler için şefaatin geçerli olduğu kabul ettiğini ifade etmiş ve günahından tevbe etmeden ölen bir fâsık için Hz. Peygamberin şefaati etmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Abdülcebâr bu görüşüne, “Hiçbir kimsenin başka bir kimse için ödemedede bulunmadığı (faydasının olmadığı) o günden sakının” (2/Bakara/48) ve “zâlimler için bir himaye edici ve sözü dinlenen şefaati edici yoktur” (40/Mü'min/18) mealindeki âyetlerini delil getirmiştir.⁵⁸

İmâm Mâtürîdî, “Benim şefaati, ümmetimden büyük günah sahipleri içindir” hadisinin Hz. Enes tarafından rivayet edildiğine dikkat çekmekle, hadisin sahih olduğuna ve bu meselede ilim icap ettirme noktasında yeterli bulunduğuna işaret etmiş olur.⁵⁹ Haber-i vâhidi itikadî konularda delil kabul etmeyen⁶⁰ Abdülcebâr, ise söz konusu hadisin sıhhatinin sabit olmadığını, sahih olsa bile haber-i vâhid olduğundan dolayı bu meselede geçerli olmadığını belirtmiştir.⁶¹

Ehl-i sünnet'in itikadî esas olarak gördüğü pek çok meseleyi, haber konusunda kendisinin gerekli gördüğü şartları taşımadığından dolayı kabul etmeyen Mu'tezile, şefaati konusunda da aynı yolu takip etmiştir. Haber-i vâhidin ilim ifade edip etmediği konusunda Mu'tezile mensupları arasında bazı görüş ayrılığı bulunmakla birlikte onların genel görüşünün, haber-i vahidin ilim icap ettirmediği yönünde olduğu söylenebilir.⁶² Nitekim Ebu'l-Huzeyl el-Allâf (235/7619) aralarından cennet ehlinde en az bir kişinin bulunması şartıyla yirmi kişi tarafından nakledilen haberin ilim icap ettirdiğini belirtmiştir.⁶³

Abdülkâhir Bağdâdî'nin (429/1037) dikkat çektiği gibi Ebu'l-Huzeyl'in bir haberin ilim ifade etmesi için yirmi kişi tarafından rivayet edilmesini şart görmesi, şer'î hükümlerin çoğunun (bu şartları taşımamasından dolayı) iptal edilmesi ile neticelenecektir.⁶⁴ Bas-

57) Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 368.

58) Abdülcebâr, *Şerhu'l Usûl-i hamse*, s. 464.

59) Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, I, 408.

60) Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, nşr. Taha Hüseyin-İbrahim Medkûr, Kahire, trs. XVII, s. 382.

61) Abdülcebâr, *Şerhu'l Usûl-i hamse*, s. 465.

62) Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, XV, 361.

63) Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, XV, 333, 360-3; Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-nihal*, nşr. Abdülemîr Ali Mehnâ-Ali Hasan Fa'ur, III. Baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1993, I, 67.

64) Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-firak*, s. 128.

ra Mu'tezilesi'nin önemli temsilcilerinden olan Ebü'l-Hüseyn el-Basrî (436/1044) ise, mütevâtir haberin ilim ifade edebilmesi için dört kişi tarafından rivayet edilmesi şartını aramış ve bunu zinanın dört şahit ile sabit olması esasına dayandırmıştır.⁶⁵ Mu'tezile'nin önderlerinden Amr b. Ubeyd'in (144/761) dahi (başka râvi tarafından rivayet edilmesine bakmadan) Hasan-ı Basrî'nin (110/728) rivayetlerini dinî konularda esas aldığına dikkat çeken İbn Hazm, Mu'tezile kelamcılarına kadar, ümmetin haber-i vâhidi kabul etme konusunda icmâ ettiğine atıfta bulunarak⁶⁶ Mu'tezile'nin bu konuda ifrata gittiğine işaret etmiştir.

Kendisi için vaz geçilmez olarak gördüğü beş temel ilkeye uymayan pek çok nası ya doğrudan veya çeşitli tevillerle, dolaylı yoldan inkâr yoluna giden Mu'tezile, şefaât meselesinde de aynı yaklaşımı sergilemiştir. Mu'tezile el-Menzile beyne'l-menziyleyn ilkesi doğrultusunda şefaatin varlığına delalet eden nasları ya tevil veya inkâr ederek, büyük günah sahibi Müslümanların cehennemde ebedî kalacağını söylemiştir. Ayrıca onlar, günahkâr Müslümanların tevbe etmeden ölmeleri durumunda azap görmesini va'd ve va'id ilkesinin bir sonucu olarak görüp şefaati kabule yanaşmamışlardır.⁶⁷ Mâtürîdî ise, Allah Teâlâ'nın Müslümanlara günahları kadar azap etmesini, hikmet açısından adlinin gereği olarak görmekle birlikte, onlar için şefaât dileyenin şefaatinin kabul etmesinin, adaletinin ve hak istemenin bir gereği olarak değil de, ilâhî lütuf ve ihsanla olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸

Mâtürîdî Sonrası Ehl-i Sünnet'in Şefaât Anlayışı

Bir kısmını daha önce zikrettiğimiz ilgili âyet ve hadisleri esas alan Ehl-i sünnet, Allah'ın izni ile peygamberler, şehitler, veliler ve âlimler gibi sâlih kimselerin şefaatin Kur'an ve Sünnet ile sabit olduğunu ve bu hususta icman bulunduğunu ifade etmiştir.⁶⁹ Mâtürîdî mezhebinin başta gelen kelamcılarında Ebü'l-Yüsri el-Pezdevî (493/1100), Usulü'd-dîn isimli eserinin başında "Biz Ebû Hanife'ye tabi oluruz. Zira o bizim usul ve furuda imamımız ve önderimiz" dedikten sonra "Ebû Mansur el-Mâtürîdî es-Semerkandî Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in başkanlarından olup, babam, dedemden naklen onun pek çok kerametini bana anlatmıştır" diyerek, İmam Mâtürîdî'yi hürmetle zikreder. Pezdevî, Ehl-i sünnet'e göre büyük günah sahibi Müslümanlar tevbe etmeden ölse bile bir şefaât edicinin şefaatiyle bağışlanabileceğini söyleyerek, âhirette şefaatin geçerli olduğunu beyan etmiştir.⁷⁰

65) Ebu'l-Hüseyn el-Basrî, *Kitâbü'l-Mu'temed fî usûli'l-fikh*, nşr. Muhammed Hamidullah, el-Ma'hadi'l-ilmî el-Fransî, Dımaşk, 1964, II, 561.

66) İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire, trs. I, 114.

67) Abdilcebbar, *Şerhu'l Usûl-i hamse*, 413-448.

68) Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, s. 367; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehlî's-sünne*, I, 466.

69) Bâkullânî, *et-Tevhîd*, s. 415-9; İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasan*, s. 172; İbn Ebi'l-İzz, Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-Akâdeti'l-Tahâviyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2005, s. 226-30; Teftâzânî, Sa'duddîn Mes'ud b. Ömer, *Şerhu'l-Makâsid*, nşr. Abdurrahman U'meyrâ, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1989, IV, 159.

70) Pezdevî, Ebü Yusri Muhammed, *Usûlü'd-dîn*, nşr. H.P. Lins, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Kâhire, 1963, s. 3-4, 131.

Pezdevî'nin en meşhur öğrencilerinden ve Necmüddîn Ömer en-Neseffî (537/1142), İslam dünyasında büyük bir şöhrete sahip olan Akâidü'n-Neseffîye isimli eserinde: "Peygamberlerin ve hayır ehlinin büyük günah sahipleri hakkında şefaati meşhur (müsteffiz) haberlerle sabit olmuştur" diyerek şefaatin hak olduğunu ifade etmiştir. Müslümanlar arasında asırlardır en önemli akâid metni kabul edilerek, üzerine pek çok şerhler yapılan ve yaygın bir şekilde okutulmuş Akâidü'n-Neseffîye, Ehl-i sünnet itikadının temel metni hale geldiğinden şefaate meselesi onun ibareleri ekseninde izah edilmiştir. Akâidü'n-Neseffîye'nin meşhur şerhlerinden Sa'düddîn Teftâzânî'ye (791/1389) ait olanında, önceki Mâtürîdî kelimcilerin yaptığı gibi Mu'tezile'nin şefaatinin inkâr ettiğine dikkat çekildikten sonra onların delillerinin ve görüşlerinin yanlışlığı ortaya konulmuştur. Önceki kelimcilerin getirdiği âyet ve hadisleri zikrederek, şefaatin manen mütevâtir haberlerle sabit olduğunu belirten Teftâzânî, şefaate ve büyük günah sahiplerinin affının Kur'an, sünnet ve icmaa dayanan kesin delillerle sabit olduğunu ifade etmiştir.⁷¹

İmam Mâtürîdî'nin görüşlerini sistemli bir şekilde öğretilmesinde ve sonraki nesillere aktarılmasında büyük emeği bulunan ve Mâtürîdî'nin eserlerinden sonra Mâtürîdî mezhebinin en önemli kaynağı kabul edilen⁷² Tebsiratü'l-edille isimli eserin müellifi olan Ebu'l-Muîn en-Neseffî (508/1115), konuyu açıklarken Mâtürîdî gibi şefaate meselesinin kelâmın öncelikli meselelerinden olduğunu belirtir.

Peygamberlerin yanı sıra baba, oğul, akraba, hoca ve talebe gibi hayır ehlinin şefaatinin caiz olduğunu ifade eden Neseffî, şefaatin cehenneme girmeden önce ve cehenneme girdikten sonra veya üzerine terettüp eden cezanın tamamını bitirmeden önce, gibi farklı merhalelerde olabileceğini açıklar. Şefaate konusundaki nasların bir biriyle te'aruz etmediğine dikkat çeken Ebu'l-Muîn en-Neseffî, nasların Müslüman için şefaatin varlığına, gayri müslimler için ise yokluğuna delalet ettiğini belirtir. O, da Mâtürîdî gibi, bazı büyük günahları işleyenlerin imanını kaybedeceği veya ebedî cehenneme gideceği yönündeki nasların günahı helal görmesi (istihlal) sebebiyle olduğunu dikkat çekerek, küfür ile diğer günahların aynı olmadığına işaret eder ve günahlar müminler için şefaatin dinen sabit olduğunu belirtir.⁷³

Ebu'l-Muîn en-Neseffî'nin talebesi olan ve Mâtürîdî'nin tefsirine şerh yazan Alâeddîn es-Semerkandî (539/1144), şefaate konusunda Mâtürîdî'nin açıklamalarına pek fazla ilave bulunmaya gerekli görmeden, aynen aktarmıştır.⁷⁴

Ebu'l-Muîn en-Neseffî'nin, Ebû Bekir el-Bâkılânî (403/1013), Teftâzânî ve Aliyyü'l-kârî (1014/1605) gibi kelâmcılar şefaate konusundaki meşhur hadislerin mütevâtir seviyesine ulaştıklarını belirtirmişler ve şefaatin katî delillerle sabit olduğunu ifade etmişler-

71) Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ud b. Ömer, *Şerhu'l-Akâid*, Şirket-i Sahâfî-i Osmâniyye Matbaası Dersâadet 1326, s. 148-9.

72) Ahmet Ak, *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2008, s.152.

73) Neseffî, *Tebsiratü'l-edille*, II, 792, 797.

74) Semerkandî, Alâeddîn Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *Şerhu Te'vilâti'l-Kur'an*, Süleymaniye Ktp. Hamidiye, nr. 176, vr. 27b, 89a, 184b, 261a, 295b, 365b.

dir.⁷⁵ Takıyyüddin es-Subkî, Allah Teâlâ'ya Hz. Peygamber ile tevessülün, ondan yardım ve şefaath istemenin câiz ve güzel bir şey olduğunu, bunun bütün selef âlimleri ve Müslümanlar tarafından kabul edildiğini belirtir.⁷⁶

“Allah Teâlâ'nın vasıtasız olarak affi caiz olduğuna göre peygamberler ve hayır ehli vasıtayla affi daha öncelikle caizdir” diyen Nureddîn es-Sâbûnî (580/1184) şefaath mevzuundaki hadislerin tevatüre yakın olduğunu veya meşhurdan aşağı olmadığını belirtip, meşhur haberle sabit olan bir meseleyi inkâr etmenin bidath olduğuna dikkath çeker.⁷⁷

Şefaath konusunda hadislerin mütevâtîr derecesine ulaştığını ifade eden Aliyyü'l-kârî, peygamberlerin dışında meleklerin, âlimlerin, evliyanın, şehitlerin, fakirlerin ve belalara sabreden mü'minlerin çocuklarının da şefaath edeceğini belirtir.⁷⁸

Şefaathi kabul etmeyenlerin delil olarak getirdikleri âyetlerin siyah ve sibakına bakıldığında bunların kâfir, müşrik veya ehl-i kitap gibi kimselere ait olduğu görülür. Bir misal olması açısından bu âyetlerden birisi mealen şöyledir: “Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaathin olmadığı kıyameth günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın. Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir.” (2/ Bakara/254) Alâeddîn es-Semerkindî bu âyet kaynak gösterilerek, şefaathin inkâr edildiğini belirttiikten sonra söz konusu âyetin mü'minlere hitap ederek başlamakla birlikte, âyetin kâfirler hakkında kıyameth gününün durumunu açıkladığına işaret edip, âyetin sonunda kâfirlerin halinin beyan edilmesine dikkath çekmiş ve bu âyetin Müslümanlar için şefaathin olmadığına delil teşkil etmediğini ifade etmiştir.⁷⁹

Şefaathi inkâr ederlerin ileri sürdüğü gerekçelerden birisi insanların şefaate güvenerek ibadette gevşekli edeceği veya günah işlemeye devam edeceği yönündeki iddialarıdır. Şefaathin Allah'tan sakınmak ve O'nun gazabına sebep olacak bir amel işlememe durumunda gerçekleşeceğini belirten Ebû Hamîd Gazzâlî (505/1111), bir insanın şefaathi ümit ederek takvayı terk edip günah işlemeye devam etmesini, bir hastanın akrabasından olan bir doktora itimat ederek kendisini tehlikelere atmasına benzetir. Hâlbuki doktor, sadece bazı hastalıkları tedavi edebileceği için bir kişinin doktora güvenerek kendisine zararlı yemekleri yemesi caiz olmaz. Dolayısıyla Hz. Peygamber ve sâlihlerin yakınlarına ve mensuplarına yapacakları şefaath, insanlardan, korku ve sakınma duygusunu ortadan kaldırması gerekir. Nitekim Resûlullâh'tan sonra en hayırlı insanlar olan sahabe-i kiramdan bazıları, âhiret korkusundan dolayı hayvanlar gibi toz-toprak olmayı temenni etmişlerdir. Hâlbuki onlar, kalpleri temiz, amelleri güzel, kemâlât ve takva sahibi insanlardı. Fahr-

75) Bâkîllânî, *et-Temhîd*, s. 418; Nesefî, Ebu'l-Muîn, *Tebssıratu'l-edille*, s. 793; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 149; Aliyyü'l-kârî, *Şerhu'l-Emâlî*, İstanbul, trs. s. 42.

76) Subkî Takıyyüddin, *Şifâu's-sikâm fî ziyâret-i Hayri'l-enâm*, Beyrut, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1319, s. 133; Âlûsî, Şihâbüddin Mahmud, *Râhu'l-meânî*, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabiyye, Beyrut, 1998, VI, 185.

77) Sâbûnî, Nureddîn, *Kitâbü'l-Bidâye mine'l-kifâyeti'l-hidâye fî usûli'd-dîn*, nşr. Fethullâh Huleyf, Dâru'l-Maârif, İskenderiye 1969, s. 145.

78) Aliyyü'l-kârî, *Şerhu kitâbi'l-Fıkhı'l-ekber*, Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, Beyrut 1984, s. 138.

79) Semerkindî, *Şerhu Te'vilâti'l-Kur'an*, vr. 88b.

i Kâinât Efendimiz, onları cennetle müjdelendikleri halde, onlar sırf Peygamberimizin şefaatine bel bağlamamışlarken, sohbet ve hayra öncülükte onlar gibi olmayan, onların seviyesine hiçbir zaman ulaşamayanlar, nasıl şefaate güvenebilirler.⁸⁰ Bu itibarla Ehl-i sünnet âhiret hayatında âsi müminler için şefaatin hak olduğunu ifade ederken, günahkâr Müslümanın itaat ehli olan Müslümanın seviyesine çıkarılacağını söylememiş ve amel-i sâlih işleyen ile işlemeyeni aynı derecede tutmamıştır.

Ehl-i sünnet ulemâsı, şefaatin dinen sabit olan bir esas olduğunu ifade etmekle birlikte şefaahatın farklı olduğunu ve en büyük şefaahatın şefaahat-i uzmâ olarak ifade edilen Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şefaati olduğunu beyan etmiştir.⁸¹ Şefaatin farklı mertebelerinin olduğunu belirten Ehl-i sünnet ulemâsı bunların şu şekilde açıklamıştır:

- I. Mahşerde hesabın hızlı görülerek, o günün şiddet ve sıkıntısından kurtulmak için
- II. Müminlerin hesapsız cennete girmesi için
- III. Günahları sebebiyle cehenneme müstahak olan müminlerin oraya girmemesi için
- IV. Cehenneme giden müminlerin oradan çıkması için
- V. Müslümanlardan sevabına nispetle günahı daha çok olanların cennete gitmeleri için
- VI. Cennet ehlinin derecelerinin artması için
- VII. Cehennemde ebedi kalacak olan kâfirlerin azabının hafifletilmesi için
- VIII. Müşrik çocuklarının âhirette azap görmemesi için⁸²

Hülasa olarak, selef ulemâsının yanı sıra Mâtürîdî ve Eş'arî âlimlerin, Müslümanlar büyük ve küçük günahlarının cezalarının affedilmesi veya cennette derecelerinin yükseltilmesi için şefaatin hak olduğunu söylemelerini dikkate aldığımızda Ehl-i sünnet'in, âhirette müminler için şefaatin gerçekleşeceği konusunda ittifak ettiğini söylenebilir.

Sonuç

Ehl-i sünnet ulemâsı, ilgili âyet ve hadisleri esas alarak, Hz. Peygamberin ve hayır ehli bazı zatların Müslümanların günahlarının cezalarının affedilmesi veya cennetteki derecelerinin yükseltilmesi için şefaatin hak olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle Ehl-i bidat olarak nitelenen bazı kimselerin, şefaati inkâr etmesiyle birlikte İmam Mâtürîdî'den önce aralarında İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ca'fer et-Tahâvî gibi meşhur imamların olduğu bazı âlimlerin, şefaatin hak ve sabit olduğunu ispat etmek için büyük gayret sarf ettikleri görülmüştür.

İtikada dair mevzuların belirli bir sistem dâhilinde açıklanarak, Ehl-i sünnet kelâmının gelişmesine önderlik eden İmam Mâtürîdî, İmâm-ı Âzam'ın ortaya koyduğu itikadî

80) Gazzâlî, Ebû Hamid, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, Kahire, 1957, III, 365-6.

81) İbn Ebi'l-İzz, *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, s. 223.

82) Nesefî, *Tebziratu'l-edille*, II, 797; İbn Ebi'l-İzz, *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, s. 225-7; Şârânî, *Abdulvehhâb el-Yevâkîd ve'l-cevâhir*, Dâru'l-Fikr, Kâhire 1959, II, 170.

esasları temel almış ve şefaatin asıl itibarıyla büyük veya küçük günah ayrımı yapılmaksızın ameldeki kusurun affedilmesi manasına geldiğini belirtmiştir. Mu'tezile'nin bu konudaki görüşünün geçersiz olduğunu ifade eden İmam Mâtürîdî, âhirette kâfirler için şefaatin olmadığını ancak, müminlere için hak olduğunu belirtmiş ve bu görüşüne âyetlerin yanı sıra bazı hadisleri de delil getirmiştir. Bununla birlikte Mâtürîdî, şefaati inkâr eden Mu'tezile'nin aklî delillere çok yermesinden dolayı onların görüşlerini iptal etmek ve şefaatin olmasına aklen bir mani bulunmadığını göstermek için aklî izah ve dillere de yer vermiştir. Mu'tezile'nin şefaate anlayışının yanlışlığını ortaya koymaya büyük ehemmiyet atfeden Mâtürîdî, Mu'tezile'nin şefaati inkâr ederken vaîd ifade eden âyetleri ileri sürmesini dikkate alarak, bu âyetlerin ya mutlak manada doğrudan kâfirlerin veya haramları helal kabul etmek (istihlal) gibi dolaylı yoldan küfre gidenlerin halini beyan ettiğini belirtmiştir.

Diğer itikadî meseleler gibi şefaate anlayışı konusunda da İmam Mâtürîdî'nin görüşlerinde büyük oranda etkilenen Pezdevî, Ebu'l-Muîn en-Nesefî ve Sâbûnî gibi Mâtürîdî âlimlerin yanı sıra Bâkîllânî ve Tefâtânî gibi kelimciler de şefaate konusundaki meşhur hadislerin mütevâtîr seviyesine ulaştıklarını belirterek, şefaatin katî delillerle sabit olduğunu ifade etmişlerdir.

Kaynakça

- Ak, Ahmet, *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2008.
- Aliyyü'l-kârî, *Dav'ü'l-meâlî fî şerhi Bed'i'l-Emâlî*, İstanbul, y.y. trs.
- Aliyyü'l-kârî, Nureddîn Ali b. Sultân el-Herevî, *Envâru'l-Kur'ân ve esrâru'l-furkân*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2013.
- Aliyyü'l-kârî, *Şerhu kitâbi'l-Fıkh'l-ekber*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1984.
- Âlûsî, Şihâbüddin Mahmud, *Rûhu'l-meânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrut, 1998.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed, *Şerhu Akideti Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a (Akîdetü't-Tahâviyye)*, nşr. Arif AYTEKİN, Vizâratü'l-Evkâf, Kuveyt, 1409.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tahir et-Temimî, *el-Fark beyne'l-fırak*, Mektebetü İbn Sînâ, Beyrut: 1990.
- Bâkîllânî, Kâdî Ebû Bekir Muhammed b. et-Tayyib, *et-Temhîd*, nşr. İmâdüddîn Amed Haydar, 2. Baskı. Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1987.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Ta'rifât*, Matbaatü Mustafa, Kahire, 1938.
- Ebu'l-Hüseyin el-Basrî, *Kitâbü'l-Mu'temed fî usûli'l-fıkh*, nşr. Muhammed Hamidullah, el-Me'hadi'l-ilmî el-Fransî, Dımaşk, 1964.
- el-Lâlekâî, Hibetullah b. el-Hasen b. Mensur, *Şerhu-usûli-i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâa*, Dâru'l-Basîret. İskenderiyye, 2007.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasen, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1990.
- Gazzâlî, Ebû Hamid, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, nşr. Bedevî Tabâne, Kahire, 1957.

- İbn Ebi'l-İzz, ed-Dimaşkî, *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî-Şuayb el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2005.
- İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, nşr. Ahmed Abdurrahîm es-Sâyih, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire, 2005.
- İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahir, trs.
- İmâm-ı Âzam, *el-Fıkhu'l-ekber*, nşr. Mustafa Öz, MÜİFV Yayınları, İstanbul, 1992.
- İsfehânî, Râğib, “Şfa”, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân A. Dâvûdî, 4. Baskı, Dâru's-Şâmiyye, Beyrut, 2009.
- Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, nşr. Ahmed b. el-Hüseyn. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 2001.
- Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnâ fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, nşr. Taha Hüseyin-İbrahim Me-dkûr, Kahire, trs.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Kitâbü't-Tevhîd*, nşr. Fethullâh Huleyf, İskenderiye, y.y. trs.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, nşr. Fatıma Yusuf el-Hıyamî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2004.
- Nesefî, Ebü'l-Muîn Meymun b. Muhammed, *Tebsıratu'l-edille fî usûli'd-dîn*, nşr. Claude Salâme, Dimaşk, 1993.
- Pezdevî, Ebû Yusr Muhammed, *Usûlü'd-dîn*, nşr. H.P. Lins, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Ara-biyye, Kahire, 1963.
- Râzî, Fahreddîn Ebû Abdillâh, *Mefâtihu'l-gayb*, 3. Baskı. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, Beyrut, 1981.
- Sâbûnî, Nureddîn, *Kitâbü'l-Bidâye mine'l-kifâyefi'l-hidâye fî usûli'd-dîn*, nşr. Fethullâh Huleyf, Dâru'l-Maârif, İskenderiye, 1969.
- Semerkandî, Alâeddîn Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *Şerhu Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Süley-maniye Ktp. Hamidiye, nr. 17.
- Semerkandî, Hâkim Ebu'l-Kasım İshak b. Muhammed, *es-Sevâdü'l-a'zam*, Matbaatu'l-Cemâl, İstanbul, trs.
- Subkî Takıyyüddin, *Şifâu's-sikâm fî ziyâret-i Hayri'l-enâm*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiiyye, Beyrut, 1319.
- Şârânî, Abdulvehhâb, *el-Yevâkîd ve'l-cevâhir*, Dâru'l-Fikr, Kahire, 1959.
- Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-nihal*, nşr. Abdülemîr Ali Mehnâ-Ali Hasan Fa'ur, 3. Baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1993.
- Şeybânî, Kâdî İsmâil b. İbrâhîm Ali, *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiiyye, Beyrut, trs.
- Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-beyân an te'vil âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdul-lah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire, 2001.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer, *el-Akîdetü't-Tehâviyye*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1995.
- Teftâzânî, Sa'duddîn Mes'ud b. Ömer, *Şerhu'l-Akâid*, Şirket-i Sahâfi-i Osmâniyye Mat-baası, Dersâadet, 1326.
- Teftâzânî, Sa'duddîn, Mes'ud b. Ömer, *Şerhu'l-Makâsüd*, nşr. Abdurrahman U'meyrâ, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1989.